

دین و دولت

در مکتب قرارداد اجتماعی

مابز، لاک، روسو

احسان پوری

مکتبی، احسان، ۱۳۴۸، دین و دولت در مکتب قرارداد اجتماعی (هابز، لاک، روسو)، تهران، کویبر، ۱۳۹۶.

ISBN: 978-964-214-156-2

فیفا. ۱۷۲ ص.:

لاک، جان، ۱۶۳۲-۱۷۰۴ م. - دیدگاه درباره دین و دولت.

هابز، تامس، ۱۵۸۸-۱۶۷۹ م. - دیدگاه درباره دین و دولت.

روسو، ژان ژاک، ۱۷۱۲-۱۷۷۸ م. - دیدگاه درباره دین و دولت.

۳۳۳/۱۰۹

BL ۶۵/د ۹ م ۷

شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۸۱۴۲۷

www.ketab.ir

دین و دولت در مکتب قرارداد اجتماعی

(هابز، لاک، روسو)

احسان مکتبی

• طراح جلد: سعید زاشکانی • امرونی و صفحه‌آرایی: انتشارات کویر، نسرين قدرتی

• چاپ و صحافی: سپیدان تهران • شمارگان: ۵۰۰ • چاپ اول: ۱۳۹۶

2-156-214-964-978 ISBN: Email: kavirbook@gmail.com • قیمت: ۱۳۵۰۰ تومان

• نشانی: تهران، کریم‌خان زند، ابتدای قائم‌مقام فراهانی، کوی یکم، شماره ۲۰، ساختمان کویر

• کد پستی: ۱۵۸۵۹۱۴۹۱۳ • تلفن: ۸۸۳۰۱۹۹۲ و ۸۸۳۴۲۶۹۸ • نمایان: ۸۸۳۴۲۶۹۷

• تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً،

به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی)

بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

فهرست

۱۱	قدردانی و امتنان
۱۳	مقدمه
۱۷	بخش اول: زمینه‌های دلیلی دین و دولت در اندیشه عصر جدید
۱۷	الف) فرمان‌روایی الهی
۱۹	ب) فرمان‌روایی مبتنی بر رضایت (قرارداد اجتماعی)
۲۱	اصلاح دین
۲۲	۱) مارتین لوتر
۲۵	۲) ژان کالون
۲۸	۳) ماکیاوولی
۳۱	بخش دوم: توماس هابز
۳۲	هابز و روش
۳۵	انسان
۳۸	قدرت
۴۰	دولت
۴۰	قرارداد
۴۲	قرارداد اجتماعی
۴۳	حاکم

۴۴	دین و اندیشه‌ی دینی
۴۸	دولت مسیحی
۴۹	ماهیت دولت مسیحی
۵۲	کتاب مقدس
۵۲	مملکت خداوند
۵۳	ابراهیم و مملکت خداوندی
۵۴	موسی و مملکت خداوندی
۵۶	ماهیت سلطنت خداوند
۵۷	سلطان خداوند و پیامبران
۵۸	قدرت مسیح
۵۹	کلیسا
۶۱	قانون
۶۱	نتیجه
۶۵	بخش سوم: جان لای
۶۷	انسان؛ حیوان صاحب فهم
۷۲	وضع طبیعی
۷۲	(۱) مساوات و برابری
۷۳	(۲) آزادی
۷۵	(۳) حق صیانت نفس
۷۶	مالکیت
۷۹	قرارداد اجتماعی
۸۱	حاکمیت
۸۳	حدود حاکمیت
۸۳	قدرت اجرایی

۸۶	 راهبردها
۸۷	 جایگاه خداوند در حاکمیت
۸۸	 مردم در اندیشه لاک
۸۹	 تقسیم قوا
۹۰	 حدود اختیارات فرد و اقتدار دولت
۹۱	 اندیشه قدرت برتر
۹۲	 حق اعتراض
۹۲	 ماهیت ایمان
۹۳	 ایمان و عقل
۹۵	 دین و فلسفه سیاسی
۹۸	 کلیسا و حکمران مدنی
۱۰۲	 دین و اجبار
۱۰۴	 دین و پلورالیسم
۱۰۷	 بخش چهارم: ژان ژاک روسو
۱۰۹	 رومانیتسم
۱۱۳	 مبانی دین
۱۱۷	 ادیان از نظر روسو
۱۲۰	 (۱) مذهب انسان
۱۲۰	 (۲) مذهب شهروند
۱۲۲	 (۳) مذهب روحانیون
۱۲۳	 (۴) مذهب مدنی
۱۲۵	 روسو و اسلام
۱۲۵	 قرارداد اجتماعی
۱۳۱	 قانون

۱۳۲	ماهیت قانون
۱۳۳	کارکرد قانون
۱۳۴	حدود اختیارات فرد و هیأت حاکمه
۱۳۶	(۱) صلاحیت این جهانی
۱۳۶	(۲) وظیفه هیأت حاکمه
۱۳۷	(۳) حدود دین داری
۱۳۸	(۴) انحراف اجتماعی
۱۳۹	بخش پنجم: تطبیق مفهوم دین و دولت در مکتب قرارداد اجتماعی
۱۴۱	توماس هابز
۱۴۴	جان لاک
۱۴۷	ژان ژاک روسو
۱۵۱	هستی شناسی
۱۵۴	دین و ماهیت ایمان
۱۶۰	قرارداد اجتماعی
۱۶۴	دین و دولت
۱۶۷	منابع
۱۷۱	نمایه

مقدمه

رابطه دین و دولت در جهان رنسانس، بدید غرب، زائیده تجربه چندین قرن حاکمیت کلیسا و درك عینی پیامدهای یگانگم این دو نهاد از يك سو و دست آورد بحث‌های گسترده و عمیق نظری در این باره از سوی دیگر بوده است. گسترش قلمرو اقتدار کلیسا از قرن هشتم میلادی و عصر شارلمانی آغاز شد، در یرون دهم و یازدهم در چارچوب آموزه ولایت مطلقه پاپ به اوج خود رسید. بر اساس این آموزه پاپ به عنوان رهبر کلیسای کاتولیک، هم‌زمان، اقتدار معنوی و روحانی و اقتدار دنیوی و سیاسی را دارا بود. این آموزه از قرن دوازدهم در پی مشکلات و کشمکش‌های سیاسی رو به افول نهاد. ریدها در اقتدار سیاسی پاپ و کلیسا آغاز شد. آموزه دوشمشیر و سپس نظریه سیاسی کریستیان^۱، زمینه را برای گذار از این نظریه در قرن سیزدهم و چهاردهم فراهم کرد. اندیشمندی‌های هرچون دانته^۲، در تداوم این اندیشه و بانفی اقتدار سیاسی دنیوی و سیاسی کلیسا، نهال جدایی

۱. Thomas Aquinas (۱۲۲۴-۱۲۷۴) - بزرگترین فیلسوف و متکلم قرون وسطی است. او اعتقاد داشت بین آنچه مسیحیت و فلسفه صبیح به ما می‌آموزد اختلافی نیست با این تفاوت که عقل نمی‌تواند بدون کمک وحی همه راه را طی نماید. او وظیفه اساسی فلسفه را خدمت‌گزاری به دین و جواب‌گویی شبهات می‌دانست.

۲. Dante Alighieri ۱۲۶۹-۱۳۲۱ شاعر ایتالیایی از معروف‌ترین آثار او کمدی الهی است در سه بخش دوزخ - برزخ و بهشت.

نهاد دین و دولت را کاشتند. اندیشمندان اصلاح دینی به‌ویژه لوتر^۱ و کالون^۲ نیز با به چالش کشیدن برداشت سنتی از مسیحیت، این نهال نورس را آبیاری و تقویت کردند. اما گام بعدی در این مسیر را اندیشمندان مکتب قرارداد اجتماعی برداشتند.

سنت قرارداد اجتماعی که با هابز^۳ آغاز و در اندیشه لاک^۴ و روسو^۵ تداوم یافت و سپس در اندیشه کانت^۶ مورد بازنگری قرار گرفت، در ورود اروپای غربی به عصر جدید و شکل‌گیری تجدد سهمی بسیار مهم و روشن دارد. بنیاد نظری آنچه امروز به عنوان «دولت» شناخته می‌شود، بر نظریه‌ای استوار است که در چارچوب این سنت در مورد دولت پرورش یافت. به این خاطر باید اذعان کرد، بحث رابطه دین و دولت از مرز تمدن‌شناسی است که دغدغه‌ی همه اندیشمندان این مکتب بوده است و بر وضعیت کنونی رابطه دین و دولت در دوران جدید نیز، اثر گذاشته است. نوشتار حاضر در پی بررسی نقش و دست‌آورد این سنت فکری در ارتباط با این موضوع و پاسخ به این پرسش است که رابطه دین و دولت در مکتب قرارداد اجتماعی چگونه بررسی شده و چه دست‌آوردی داشته است؟ مدعای این کتاب آن است که «با وجود تفاوت‌های فکری بین اصحاب قرارداد اجتماعی، دغدغه‌های مشترک این اندیشمندان در مورد رابطه دین و دولت در نهایت با آموزه دین مدنی در اندیشه روسو به بلوغ و کمال خود رسید» در این راستا، رابطه دین و دولت در اندیشه هر یک از این سه اندیشمند، هابز، لاک و روسو، جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. از آنجا که مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌ها، چگونگی شکل‌گیری و محتوای آموزه دین مدنی تبیین شده، مجموعه حاضر نیز در پی تبیین آموزه دین مدنی است که نوع خاصی از تعامل بین دین و دولت در اندیشه اصحاب قرارداد اجتماعی را در بر می‌گیرد.

این سه اندیشمند - هابز، لاک و روسو - کوشیده‌اند تا با استنباط‌های متفاوتی به مقوله دین و دولت بنگرند و در این میان روایت‌های آنها از دین و دولت شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم داشته است. روزگار توماس هابز و جان لاک و ژان ژاک روسو اگرچه به لحاظ تاریخی

1. Martin Luther

2. John Calvin

3. Thomas Hobbes

4. John Locke

5. Jean Jacques Rousseau

6. Immanuel Kant

چندان فاصله‌ای با هم نداشته است، اما بررسی نوع نگاه آنها به مقوله دین و دولت نشان‌گر رشد و ارتقاء نگاهی است که باتوماس هابز شروع شده با جان لاک تعریف می‌شود و با ژان ژاک روسو و دین مدنی به بلوغ می‌رسد؛ بدین لحاظ باید برای نتیجه‌گیری علمی‌تر، دوران زندگی آنها را بررسی کرد.

حوادث روزگار هابز و لاک به اندازه‌ای هم نزدیک است که ما را به این گمان می‌اندازد که اگر چه انقلاب‌های روزگار بر انسان‌ها تاثیر گذار است اما چنین تاثیر و تأثرهایی تنها بخشی از اتفاقات تأثیرگذار بر نظریه‌پردازی متفکران محسوب می‌شود و نه همه‌ی آنها، مثلاً با آن که در نگاه توماس هابز و جان لاک اغتشاش‌ها و انقلاب‌های داخلی اتفاق افتاده است و آن‌ها مجبور به جلای وطن شده‌اند اما می‌بینیم که نگاه توماس هابز و جان لاک به مسائل سیاسی و اجتماعی و ساخت انسان و دیگر پدیده‌ها بسیار متفاوت بوده است؛ هابز، وضعیت انسان را وضع جنگ همه بر ضد همه می‌پندارد و در وضع طبیعی انسان‌ها را قابل اعتدال نمی‌داند زیرا نگاه او به انسان نگاهی مکانیکی است، نگاهی که او را به این نتیجه رسانده است که انسان‌ها همواره در معرض فساد و تباهی‌اند و به همین خاطر نیاز به حاکم مقتدر و صاحب اختیاری دارند که صاحب تمامی اقتدار باشد تا با اقتدار کامل بتواند صلح و آرامش را نهادینه نماید. در این میان او همواره در معرض اتهام الحاد بود و دیگران گمان می‌کردند، هابز ماده‌گرایی ملحد است اما در برابر او جان لاک مؤحد قرار دارد. جان لاک نیز همان گونه که گفتیم در روزگاری شبیه همان روزگار هابز می‌زیسته است و حتی به الحاد جسمی نیز در معرض آسیب بیشتری قرار داشته است، اما نه تنها متهم به الحاد نبوده است بلکه موحدی صاحب سبک نیز بوده است و در همان شورش‌ها و درگیری‌ها، نگاهی اخلاقی به پدیده انسان و امورات پیرامون آن داشته است. او برخلاف هابز نه تنها وضع طبیعی را وضع جنگ همه بر ضد همه نمی‌داند و مردمان را نیز شبیه گرگان درنده نمی‌پندارد، بلکه معتقد است که آدمیان اساساً موجوداتی نیک‌نفس، نظم‌پذیر و دارای روحیه‌ای اجتماعی هستند و نیاز به اقتداری کامل و جامع، شبیه حاکم هابزی ندارند و در فضای برابری و مساوات، کاملاً لیاقت اداره امورات حکومت و جامعه را دارند.

روزگار روسو به گونه‌ای متفاوت از روزگار هابز و لاک است، در روزگار روسو دیگر خبری از اغتشاشات و درگیری‌های بنیان برافکن نیست، جامعه اروپا به آرامشی نسبی دست یافته است و عصر روشن‌گری نیز زیرساخت‌های عقل‌ورزی را استحکام بخشیده بود پس روسودرپی بهره‌بری بیشتر از زندگی است، به همین خاطر نگاه او به پدیده‌ها بر خلاف هابز و لاک نگاهی فلسفی نیست، بلکه نگاهی اجتماعی و رمانتیک است، زیرا اولویت جامعه آن روزگار؛ احساس، عاطفه و تخیل است، نه آرامش و صلح. اگر جامعه دوران هابزی نیازمند صلح و ثبات و جامعه‌ی لاک‌ی نیازمند تساهل و احترام به حقوق شهروندان است، جامعه‌ی روسویی نیازمند عقلانیت تعدیل شده با احساس و عاطفه است. به همین خاطر اندیشه رمانتیک روسودرپی بازگشت به طبیعت است؛ دین در سیم حقیقه طبیعی و بازگشت هنرمندانه به زندگی مدنی است. همین تغییر نگاه به پدیده‌هاست که نگاه به عقوله دین و دولت را که در توماس هابز با دولت مسیحی آغاز شده بود، در لاک به محدود کردن قدرت حاکمه و تعریف حقوق فردی منجر می‌شود و در روسو قرارداد اجتماعی آن از شده ز هابز و استمرار یافته در لاک، به عنوان یکی از اصول دین مدنی پذیرفته می‌شود.